

ARCANA LINGUARUM

KÖSZÖNTŐ KÖTET A 80 ÉVES
BAŃCZEROWSKI JANUSZ PROFESSZOR
TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Pátrovics Péter

ELTE BTK
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET
LENGYEL FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2021

KIADVÁNY TÁMOGATÓJA
Lengyel Intézet

SZERKESZTÉSben KÖZREMŰKÖDÖTT
Dr. Várnai Dorota

SZAKMAI LEKTOROK

Hamsovszki Júlia

Kocsis Adrienn

Kolasińska Iga Julia

Dr. habil. Pátrovics Péter

Uhriňák Štefan

Várnai-Cavaleiro Luca

Dr. Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Dr. habil. Janiec-Nyitrai Agnieszka

BAŃCZEROWSKI JANUSZ FÉNYKÉP, KÉPGALÉRIA

Dr. Pátrovics-Egri Éva

© Szerzők

Kiadja: az ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék
Felelős kiadó: a Lengyel Filológiai Tanszék vezetője

A borítót tervezte: Selley Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISBN: 978-963-489-340-0

TARTALOM

PÁTRÓVICS PÉTER: Lectori salutem!	9
JOANNA URBAŃSKA: Życzenia urodzinowe	11
Tabula gratulatoria	13
BALÁZS GÉZA: A nyelvtől a folklórig és a folklórtól a nyelvig: ve- lünk született struktúrák	15
BÁRDOSI VILMOS: Ritka betűk a francia értelmező szótárakban	25
BENÓ ATTILA – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: Romániai magyar fordítók lengyel műfordításai	45
BUBAK GRZEGORZ: Alternatywna historia – propaganda komuni- styczna tworząca nieprawdziwy wizerunek Armii Czerwonej na przykładzie węgierskiej twórczości filmowej	59
CSÉBY GÉZA: Święty Jan Nepomucen w kulturze krajów Grupy Wyszehradzkiej	71
CSISZTAY GIZELLA: Grácia emlék, Óbuda.....	83
DUDÁS ELŐD: Regionalitás a horvát helyesírás történetében	91
DUDÁS MÁRIA: A férfi nyelvi képe a magyar és bolgár frazeológiá- ban	101
DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Szanowny Panie Profesorze!	111
FÁBIÁN ZSUSZANNA: Olasz jövevényszavak a magyar és a lengyel nyelvben: az OIM-projekt bemutatása	113

GERENCSÉR TIBOR: Eggerth Márta és Jan Kiepura – a két világháború közötti magyar-lengyel zenei kapcsolatok elfelejtett fejezete	129
GZIŃSKA CSILLA: <i>A Rendőrségtől A mosoly birodalmáig. Egy Mrożek-darab magyarországi útja az abszurdtól a posztdramatikus színházig</i>	139
GÓSY MÁRIA: Megfelelőségi javítások fiatalok és idősek spontán beszédében	157
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Blok és Goethe: egy költői formula genealógiájához (a <i>Rózsa és Kereszt</i> és a <i>Faust</i>)	175
HAMSOVSZKI JÚLIA: Az élet mérföldkövei a fák kulturális konceptualizációiban az orosz népdalok tükrében	189
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA: Pod znakiem Uroborosa, czyli zamiana mięsa w furkot. Idea wiecznego powrotu w zbiorze <i>Kucajac</i> (2015) Andrzeja Stasiuka	199
JANUS-SITARZ ANNA: Dylematy wokół adresata współczesnej literatury dziecięcej	209
JÁSZAY LÁSZLÓ: Hogyan javítunk, hogyan javítsunk? Gondolatok a javításról az orosz nyelvi variancia és a nyelvi változások figyelembevételével	219
KAPRONCZAY KÁROLY: Orsós Ferenc és a katyńi tömegsírok azonosítása	235
KOUTNY ILONA: A barát nyelvi képe a magyarban	249
KROÓ KATALIN: Dosztojevskij-szereplők megszólalásáról a művészi nyelvalkotás problémájának tükrében (<i>Feljegyzések az egérlyukból</i>)	257

LESFALVI TIBOR: A szlovák (biblikus cseh) nyelv szerepe Szarvas város történetében a 18-19. században	273
LUKÁCS ISTVÁN: Élet és irodalom halmazállapotai (Cankar, Makovič, Kiš)	291
MANDICS GYÖRGY: Csiki csoda	301
MENYHÁRT KRISZTINA: „Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel”: hangszer- rek a magyar és a bolgár frazeológiában etnomuzikológiai és nyelvészeti szemszögből	319
NAGY LÁSZLÓ KÁLMÁN: Kariera mało znanej węgierskiej powieści o Armii Czerwonej w Polsce: <i>Syberyjski garnizon</i> Rodiona Mar- kovitsa.....	331
NÉMETH ORSOLYA: Néhány posztsovjet fantomállam a lengyel tényirodalom tükrében	343
PACSAI IMRE – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: <i>A lánc</i> szavunk etimológiai vizsgálata	353
PÁTRÓVICS PÉTER: Adalékok egyes fák lengyel nyelvi képezés re- konstrukciójához	371
RÁDULY ZSUZSANNA: A magyar és a lengyel nyelv eponimáinak szemantikai, stilisztikai jellemzői	381
SNOPEK JERZY: Kategorie sensualne w przekładzie (z języka węg- ierskiego)	399
STEFAŃCZYK WIESŁAW TOMASZ: O rzeczownikach zakończonych pierwotnie na spółgłoski wargowe miękkie we współczesnej standardowej polszczyźnie	407

SUTARSKI KONRAD: Szanowny Jubilacie, drogi Januszu!	415
SZAWERDO ELŐBIETA: Nasz Polak w kontekście wybranych utworów Móra Jókaiego i Kálmána Mikszátha	417
SZCZEŚNIAK KRYSZYNA: Dąb, drzewo mocne i dające oparcie	435
UHRNÁK ŠTEFAN: Ethnic stereotypes – How are Slavic people perceived?	455
VÁRNAI DOROTA: Egy Balassi-vers nyomai a régi lengyel irodalomban	465
VIG ISTVÁN: Hiperkorrekt fonémahelyettesítés néhány itáliai újlatin eredetű csa horvát szóban	475
WOLNY-ZMORZYŃSKI KAZIMIERZ: O artykule wiralowym	485
ZOLTÁN ANDRÁS: Czy pol. <i>starać się</i> może być bohemizmem?	493
ZSILÁK MÁRIA: A keletiszlovák nyelvjárások genézisének kérdései és helyük a szlovák nyelvben	503
Képgaléria	515

A keletiszlovák nyelvjárások genézisének kérdései és helyük a szlovák nyelvben

ZSILÁK MÁRIA

PhD, habil, ny. egyetemi docens, ELTE BTK,
Szláv Filológiai Tanszék (Budapest)

Abstract: The problem drafted in the title of the writing dates back to the era of the 19th century national renewal of the Slavs when the language became the sharpest sign of national self-identity. Classifying the place of the Slovak language within the Slavic language family relates to this phenomenon. The empirical researches aiming to elucidate the question brought to light the subtle character of the dialects in the Slovakian language, this fact questioned the integrity of the Slovakian language. The author of the writing wishes to give a notion on the process elucidating the birth of the integral Slovakian language and its dialects.

Keywords: theories, western Slavic basis, Polish and Ukrainian origin, debate, dialectology, verification

1. A szlovák nyelv genézise, helye a szláv nyelvcsaládban – meghatározása

A szláv népek nemzeti megújulásának mozgalma, szellemisége, nagy hatást gyakorolt nem csupán az egyes nyelvek fejlődésére, rendszeres kutatásukra is. E rendszeres, tudományos igényű kutatások a 19. századdal kezdődtek, fejlődésük folyamatában alakult ki, formálódott tudományággá a szlavisztika (szláv filológia). A 19. században a nemzeti önmeghatározással összefüggésben igen fontos tisztázandó nyelvvel kapcsolatos kérdések vetődtek fel, mint pl. az egyes szláv nyelvek genézisének problematikája, az adott szláv nyelv helyének meghatározása a szláv nyelvcsaládon belül. E kérdések vizsgálata, végigvonnulva a 19. századon, a 20. század folyamán újabb módszertani, szemléletbeli megközelítésekkel továbbra is foglalkoztatta a nyelvészeket. Mi több, a szlovák nyelv esetében a 21. században is születtek tisztázó, mélyreható szláv összehasonlító nyelvtörténeti, valamint szlovák diakrón és szinkrón dialektológiai kutatásokon alapuló írások. Jelen írás nem terjedhet ki az évszázadokon átívelő számos, hazai és külföldi szlavista által

megalkotott hipotézisre ill. elméletre, az elméletekhez kapcsolódó viták részletes bemutatására, csupán a problematika összetettségének főbb faktorait mutathatja be, továbbá a napjaink álláspontjához elvezető meghatározó fontosságú korábbi megközelítések lényegét.

A „szlavisztika atyjának” nevezett Jozef Dobrovský egy közös szláv nyelvi alapból elágazó nyelvjárásként fogja fel az egyes szláv nyelveket, amelyek közül 4 fő nyelvjárást különböztet meg (cseh, lengyel, orosz, illír), a szlovák nyelvet a cseh „főnyelvjárás” egyik nyelvjárásának tekinti. Alapvényű munkáinak jóval későbbi kiadásában korrigálta nézetét a szlovák nyelv vonatkozásában (Dobrovský 1818: 32; 1822: IV). A csehszlovák nyelvi egység elméletének megalapozottságát jórészt az a tény igazolta, hogy a szlovákok a latin mellett, majd azt felváltva a cseh nyelvet fogadták el irodalmi nyelvükként.

Dobrovský felfogására támaszkodott P. J. Šafárik (Šafařík), akinek szlovák nyelvre vonatkozó nézeteit azonban bizonyos kettős látásmód jellemzi: a korabeli szlovák irodalmi produkciót szlovák szellemi terméként értékeli (Šafařík 1826), azonban az önálló szlovák irodalmi nyelv megalkotására tett kísérleteket elutasítja, ugyancsak a csehszlovák nyelvi egység mellett áll ki (Šafařík 1846). A szlovák, mint a csehhez közös szláv nyelvi egység egyik nyelvjárásának pozícióján azonban jelentősen változtat azzal, hogy „*nárečie uhorsko-slovenské*” terminussal nevezi meg, területi kiterjedését bővíti az alföldi szlovák nyelvszigetek irányába, egészen a vajdasági szlovák településekig (Šafařík 1842, 1995: 75). Šafaříknek e szlovák nyelv nyelvhatárára vonatkozó nézetét a későbbiek folyamán Ľudovít Štúr beemeli érvrendszerébe az önálló egységes modern szlovák irodalmi nyelv megalkotása szükségességének indoklásakor.

Šafaříkéhoz hasonló Ján Kollár attitűdje is (Kollár 1846), annak ellenére, hogy szlovák népdalgyűjteménye (Kollár 1834–35) meggyőzően bizonyítja az élő szlovák nyelv önállót, a csehtől márkánsan elkülönülő voltát, dialektusai differenciáltságát. Pár évvel később alkotja meg a szláv kölcsönösség eszméjét (Kollár 1838), amely politikai síkra tereli az önálló szlovák nyelv problematikáját és helyének meghatározását a szláv nyelvek családjában. Más nyelvészeti jellegű megjegyzesei, eszmefuttatásai, is tükrözik a nyelvről való gondolkodását: művileg, esztétikai alapon a „ľubozvučnosť”

= „jólhangzóság” elvén kísérel meg a cseh és szlovák nyelvből egy mindkét nemzet számára használatos nyelvjárások feletti nyelvet létrehozni, figyelmen kívül hagyva a két nyelv organikus történeti fejlődését (Kollár 1832).

Mindezek ellenére mind Šafárik, mind Kollár, szemléletében tükröződik az a tény is, amit Fodor István *Mire jó a nyelvtudomány* c. (2001: 15) monográfiájában így fogalmaz meg: „A tudomány és a gyakorlati élet egysége csak a XIX. század óta vált szorossá.” Nézeteik formálására hatottak a társadalmi szellemi trendek, a társadalmi köztudat, az élő nyelv jelenségei. Kitartásukat a csehszlovák nyelvi egység mellett a szlávtság politikai erőbázisának képzete befolyásolta. Kollár szláv kölcsönösség eszméjében megjelenik a társadalmi köztudatra való alapozás: a szláv összetartozás tudat újraélesztésének formájában. A szláv összerattozás rudata különböző történelmi korszakokban más-más formában, de jelen volt a szlávtság gyakorlati életében, ahogy ezt Matija Murko kimutatta Kollár fent idézett munkája elemzésének kapcsán (Murko 1962: 76–93, 94–103). Murko meg is fogalmazza, hogy Kollár téved, amikor a szláv kölcsönösség eszméjének német nyelvű ismertetésében kifejti, hogy a szláv törzsek évszázadok múltán először tekintenek magukra egységes nagy nemzetként, valamint különböző nyelvjárásaik (értsd alatta az egyes szláv nyelveket) háttérében látják közös szláv nyelvük egységét (Murko 1962: 77).

Mint erről fentebb említés történt, Kollár népdalgűjteménye számos élő nyelvi, nyelvjárási szöveget tartalmaz. A szlovák nyelvjárások ismerete, különösképpen a közép-szlovák nyelvjárások jellegzetessége, amelyekkel markánsan elkülönülnek a cseh és lengyel nyelvtől, arra a az elhatározásra vezették L. Štúrt és közvetlen munkatársait, hogy erre a nyelvjárási bázisra, valamint az ezen a bázison létrejött nyelvjárások feletti nyelvváltozatra (*kultúrna stredoslovenčina*) alapozva alkossa meg az egységes modern szlovák irodalmi nyelvet.

A nyelvtudomány területén a nyelvjárások vizsgálata módot adott tudományos szinten az alcímben jelzett problematika további vizsgálatának módszertani megújulására. Czambel Samu, a Budapesten élő magasrangú kormányhivatalnok és tudós, közvetlenül a terepen végzett kutatások alapján a 20. század első éveiben

összegezte ismereteit a szlovák nyelvről monográfiák formájában (Czambel 1903, 1906). Nyelvjárásgyűjtés révén szerzett empirikus tapasztalatai azonban nem a szlovák nyelv genetikailag egységes alapját igazolták.

A nyugatszlovák nyelvjárások jegyei rokonvonásokat mutattak a cseh nyelvben lezajlott nyelvtörténeti változásokkal, a középszlovák nyelvjárásokban azonban Czambel ún. délszláv elemeket tárt fel (Czambel 1903), a keletszlovák nyelvjárások pedig a nyelv minden síkján igen erőteljes lengyel, ill. ukrán nyelvi jellegzetességeket mutattak (Czambel 1906). Czambel írásai nyomán terjedt el és hosszan tartotta magát az a nézet, hogy a keletszlovák nyelvjárások részben lengyel, részben ukrán eredetűek.

Kétségtelen tény, hogy a keletszlovák nyelvjárások területének egy része szlovák-lengyel, szlovák-ukrán etnikai határokon húzódik. Két, geneetikai tekintetben rokonnyelv találkozik mindkét nyelvhatáron, azonban míg a szlovák és lengyel nyelv találkozásának esetében két nyugati szláv nyelvről van szó, a szlovák és ukrán nyelvhatáron nyugati és keleti szláv nyelv találkozik egymással. A nyelvhatárok találkozásakor az etnikai keveredés mellett a nyelvi kölcsönhatások specifikus megjelenési formája is létrejön, a nyelvkeveredés. Ilyen típusú kevert lakosságú és nyelvjárású települések megtalálhatók a mai Magyarországon is, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Rudabányácskát e kérdés tisztázása okán felkereste Zdzisław Stieber, nyelvjárásának vizsgálata kapcsán arra a konklúzióra jutott, hogy dialektusa megegyezik a keletszlovák területen fekvő Kalša település nyelvjárásával (Stieber 1936: 214).

A nyelvkeveredés jelensége változatlanul a dialektológia egyik vitatott kérdése maradt a 20. század közepéig, ennek köszönhetően a mai Magyarország északkeleti részén található keletszlovák típusú nyelvjárással rendelkező több település kutatópontja volt a Magyarországi szlovák nyelvjárások atlaszának (Fügedi-Gregor-Király 1993: 4). Király Péter főként ekkor szerzett empirikus tapasztalataira alapozva jelentette meg a nyelvkeveredés problematikájának szentelt monográfiáját (Király 2001). A keletszlovák nyelvjárások genézise problematikájának tisztázásához korábbi monográfiájával is hozzájárult, keletszlovák írásos emlékek feldolgozásával (Király 1953).

A problémák külön csoportját képezik a *goral*, lengyel lemk nyelvjárási települések, amelyek mélyen benyúlnak a kompakt szlovák nyelvterületre pl. Trencsén, Liptó, Gömör megyében (Horák 1955). Az ún. *vlach kolonizáció (valašská kolonizácia)*, amely jellemzően a Kárpátokban élő népesség betelepülését jelentette a 15–16. században, úgyszintén a *goral* típusú települések nyelvi térképét színesítette. A *goral* térség kiterjedt a Nyugati Kárpátokra, Sziléziára – annak Trencsén megyével érintkező területére. A mai Magyarország területén Jozef Štolc 1947-ben végzett területileg kiterjedt gyűjtőmunkája során a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található Derenket is felkereste, nyelvjárásának elemzése alapján a legdélebben fekvő *goral* típusú településként határozta meg (Štolc 1949: 431–439).

A keletiszlovák nyelvjárások további, jól behatárolható, ám szűk csoportja az ún. *szoták* és *ung* nyelvjárások (Štolc 1994: 121–125), amelyek a szlovák mássalhangzó rendszer történeti fejlődésének 11–15. század közötti változásaiból több elemet öriztek meg, mint a fennmaradó szlovák nyelvterület egésze (Krajčovič 1988: 57–71).

Ján Doruľa levéltári kutatásokon alapuló vizsgálatai rámutatnak, hogy a 17. században keletiszlovák területen fekvő ukrán lakosságú települések kompaktabb tömbjét *Ukrajnának* nevezte az ugyancsak e területen élő szlovák lakosság (Doruľa 1977: 55–56).

A keletiszlovák-lengyel, keletiszlovák-ukrán lakosság keveredése történelmi, társadalmi okokra vezethető vissza. Ide sorolható pl. a közismert történelmi tény, hogy Luxemburgi Zsigmond magyar király a lengyeleknek zálogba adott 13 szepességi falut; több főrendi családnak kiterjedt birtokai voltak a keletiszlovák térségben, amelyek átnyúltak Kárpátaljára is, pl. Drugeth, Rákóczi, Bercsényi családok. A nemesi udvarok gyakran lengyel írnokokat alkalmaztak (Doruľa 1977: 48–50; Gašparíková 1930). Levéltári anyagokban található Bercsényiről feljegyzések arról, hogy jól beszélt „szlávul”, az idézetek keletiszlovák, lengyel, ukrán nyelvi elemekkel kevert megnyilvánulásokat tartalmaznak. „Szláv nyelvtudását” a lengyel királyi udvarban volt módja alkalmazni, ahol Rákóczi megbízásából diplomáciai feladatokat teljesített, egyebek mellett az orosz cár megbízottjával is tárgyalt (Gašparíková 1930: 62–63).

A nyelvészeti probléma tisztázását nem segítették a vallási hovatartozás viszonyai sem.

A magyarországi szlovák nyelvjárások vizsgálata kapcsán Jozef Štolc kitér arra a sztereotípiára, amely a szlovákiai keleti rítushoz tartozó lakosságról úgy tartja „Čo gréckokatolík, to Rusín“ – azaz minden görögkatolikus ruszín (Štolc 1949: 304).

Peter Šoltés (Šoltés 2017: 93–133) történész írása mélységében térképezi fel a keletiszlovák nyelvjárási terület felekezeti megoszlását. Egyben rámutat a felekezeti hovatartozás és nyelvi attitűd összefüggéseire. Írásának konklúziója: a történetiségben kialakult vallási hovatartozás összetettsége és a felekezetek közti átjárhatatlanság napjainkig hatóan meghatározó faktorai a terület nyelvi térképe, nyelvi attitűdje, identitástudatának alakulása szempontjából.

2. Terepen végzett kutatások, eredmények, elméletek

Czambel Samu 1892 és 1905 között végezte nyelvjárásai gyűjtéseit. Keletiszlovák területen a kötetlen beszélgetéseken kívül 122 népmesét jegyzett le, ezek szövegét mellékletként tette közzé a fentebb már idézett *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov. I. oddelenie. Osnovy a iný materiál rečovj. (I. časťka: Východoslovenské nárečie)* c. monográfiájában. Középszlovák terepen szintén lejegyzett 115 prózai szöveget, ezek azonban kéziratban maradtak. Nyugat-szlovák nyelvjárási területre tervezett terepen végzendő kutatásaira már korai halála miatt nem kerülhetett sor. (Žeňuchová 2010: 70).

A hazai és külföldi szlovakisztika és szlavisztika művelői Czambel monográfiájának hozadékát előremutatóként értékelik. Monográfiáját több szlovákiai nyelvész a keletiszlovák nyelvjárások leírásának komplexitását tekintve máig felül nem múlt munkának tartja, módszerét interdiszciplinárisként értékelik: méltatják hozadékát a nyelvtörténet terén, folklór szövegei nagymértékben hozzájárultak a szlovák folklorisztika fejlődéséhez, dialektológiai feldolgozása magában hordozza a szociolingvisztika alapjait. A szlovák dialektológia továbbá a közvetlen, terepen végzett kutatási módszer úttörőjeként tekint rá.

A fentiek fényében Czambel munkái kiindulópontul szolgálnak több, a keletiszlovák nyelvjárások problemaikájával foglalkozó, eredetét tisztázni kívánó szlovakista és szlavista munkásságának.

A keletiszlovák nyelvjárások genéziséről alkotott elméletét a Hugo Schuchardt nevéhez kötődő nyelvkeveredés teóriára ala-

pozta, ennek alapján jutott arra a következtetésre, hogy a kelet-szlovák nyelvjárások részint lengyel, részint ukrán eredetűek, korabeli változatuk a nyelvkeveredés révén alakult ki. Úgy véli, hogy a kelet-szlovák terület elsődleges betelepítése lengyel és ukrán nyelvet beszélő őslakosághoz köthető, akikre később telepedett rá szlovák lakosság, ennek révén nyelvkeveredés eredményként jött létre a kelet-szlovák nyelvjárások végleges változata.

E konklúziója kiterjedt vitát indított el a kelet-szlovák nyelvjárások genézise kérdésében (Dudášová-Kriššáková 2001: 140–143). A számos cseh és szlovák (pl. Šmilauer, Stanislav) nyelvészen kívül a lengyelek közül reflektált rá a történész Gumpłowicz, Nitsch, (Lehr-Splawiński érintőlegesen), a legnagyobb aktivitás a kérdés kutatásában Stieber nevéhez fűződik; ukrán részről Hnatiukot illeik említeni, hozzászólt Kniezsa István, (felkérésre Melich János), a nyugati szlavisták közül Van Wijk (Dudášová-Kriššáková 2010: 58; Stieber 1950: 57).

Sajnálatos módon Czambel elméletének politikai felhangja is keletkezett: elsősorban Gumpłowicz és Nitsch írásai szolgáltatták az alapot ahhoz, hogy az első világháborút követő, Párizs környékén zajló béketárgyalások eredményeként 1920-ban Lengyelországhoz csatoltak 14 szepességi és 13 Árva megyei települést.

Az 1920-as, 30-as években Stieber végzett kiterjedt és mélyreható összehasonlító dialektológiai vizsgálatokat a lengyel és kelet-szlovák nyelvjárásokat illetően. Rendkívüli részletességgel vetette össze a kelet-szlovák nyelvjárásokban meglévő lengyel dialektusokkal megegyező ill. rokonvonásokat. Dudášová-Kriššáková véleménye szerint ekkor a fenti jelenségek mindegyikét lengyelként interpretálta (Dudášová-Kriššáková 2010: 41–60).

Stieber azonban korrigálta korábbi nézeteit a *Problém pôvodu východoslovenských nářečí* c. írásában (1950: 57–71). Összehasonlító elemzésében a szlovák nyelv sajátos jegyeiből indul ki, ezek meglétét ill. hiányát vetíti ki a kelet-szlovák, valamint a lengyel nyelvjárásokra. A lengyel dialektusokkal megegyező jegyeket pontosan határolja be területileg, ílymódon világossá válik, hogy a kelet-szlovák nyelvterület mely részén jelennek meg, mekkora a területi kiterjedésük. Törekszik arra, hogy az egyes nyelvtörténeti jelenségeket a nyelv minden síkján (fonetikai, morfológiai, lexikológiai, mondat-

tani) elkülönítse, csoportosítsa a korábbi és későbbi keletkezéseiket.

Hasonlóképpen jár el az ukrán eredet kérdésében, nüanszokban menően elemzi az ún. *szoták* és *ung* dialektusokat. Körültekintő vizsgálódására jellemző, hogy a veláris *y* magánhangzó képzésének egyes mozzanataira is kitér, érzékeltetni kívánja a fonetikai különbségeket az ukrán nyelvben meglévő vokális és a kelet-szlovák nyelvjárások szűk területére is jellemző hátul képzett magánhangzó között. Rámutat egyben arra a tényre, hogy a kelet-szlovák nyelvjárásokban jóval kevesebb az azonosság, ill. rokonvonás az ukrán nyelvvel, mint a lengyel dialektusokkal való összevetésben. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy idézett írásában a nyelvtörténeti szempontú összehasonlító módszert széleskörűen alkalmazza, kiterjeszti az összes nyugatszlovák nyelvre. Ennek eredményeként rámutat egyes jelenségek kapcsán a rokonnyelvek belső nyelvi fejlődésének azonos eredményeire is. Ez a módszer a későbbiek folyamán teljesebben ki a Szláv nyelvek nyelvatlászában (Celoslovanský lingvistický atlas), amely nagyszabású vállalkozás munkálatai átnyúltak a 21. századba.

Visszatérve Stieberhez és minden tekintetben korrekt írásához: bevezetőjében kitér a Dudášová-Kiššáková által felvetett politikai felhangra, amely Lengyelországban részben az ő korábbi írásaiból indult ki – szándékával ellentétben (Stieber 1950: 57). A számomra elérhető 1950 előtti írásai alapján magam is úgy vélem, hogy a korabeli politikai-társadalmi atmoszféra teremtett lehetőséget arra, hogy némely politikások Stieber – Cazambel Samu elsődleges kutatásaira alapozott – munkáinak interpretációit saját politikai szándékaik alátámasztására használják fel.

A nyelvtudomány fejlődése, különösképpen új ágazatainak kialakulása – areális nyelvészet, szociolingvisztika – amelyek gyakorlati vetülete érvényesül a különböző nyelvatlások készítésében, mára megnyugtatóan tisztázta a kelet-szlovák nyelvjárások genézisének kérdését, valamint a szlovák nyelv helyét a szláv nyelvek családjában. Nyelvtörténeti, szlavisztikai, egyben szlovakisztikai szempontból Rudolf Krajčovič munkái tekinthetők mérvadónak (Krajčovič 1977, 1988). Dialektológiai szempontból Jozef Štolc (Štolc 1994) a szlovák nyelvjárások összefoglaló leírását adó monográfiáján kívül, amely magában foglalja már a szlovák nyelv atlaszának

tanulságai is, Júlia Dudášová-Kriššáková számos, keletszlovák nyelvjárásoknak szentelt tanulmányáról illik szót ejteni, amelyek egy részét gyűjteményes könyv formájában is közzé tett (Dudášová-Kriššáková 2001).

Elsősorban a *goral* nyelvjárásokat vizsgálta majd elemezte komplex módon, azonban főként a keletszlovák-ukrán nyelvhatár menti keletszlovák nyelvjárásokat illetően támaszkodott a Kárpát nyelvátlasz eredményeire is (Celokarpatský dialektologický atlas I.–IV. 1988–1997). A *goral* nyelvjárások vizsgálati eredményeként 4 csoportot különít el: 1 a *szepességi goral* nyelvjárásokat, 2. az Árva megyei *goral* települések nyelvjárását, 3. kysúcei *goral* nyelvjárások csoportját, 4. valamint *liptói és gömöri goral* enklávékat. A *szepességi goral* nyelvjárások (1) belső tagozódása alapján két alcsoportt különül el: a Magura mögi alcsoport (Zamagurie) és a Poprád menti településcsoport. A *szepességi goral* nyelvjárásokat szlovák-lengyel átmeneti nyelvjárásokként definiálja a szerző. Az Árva megye területén fekvő *goral* települések nyelvjárását (2) szintén szlovák-lengyel átmeneti nyelvjárásoknak tartja, azonban ezek újabb réteget képviselnek. A 3. csoportba tartozó terület, a Kysúce környékén lévő *goral* települések teljes mértékben eltérnek az előző kettőtől, eredetüket tekintve a kislengyel-sziléziai (malopoľské-sliezke) lengyel nyelvjárásokból kiszakadt nyelvjárási változatok. Az interferencia jelenségek nem egyenlő mértékben jellemzik az egyes településeket. Ugyancsak szlovák-lengyel átmeneti nyelvjárásokként értékeli végül a szerző ezt a csoportot is. Ami a Közép-Szlovákia területén lévő *goral* enklávékat illeti (4), öt különíthető el. Három enklávé felső Árva megyei telepítéssel jött létre, kettő felső Kysúce környékről telepített lakosokból. Az enklávék *goral* lakosságának nyelvét szintén szlovák-lengyel átmeneti nyelvjárásokként határozza meg. A *goral* települések teljes egységnek nyelvi rendszerét, belső fejlődését és változásait szintén részletesen elemzi Dudášová-Kriššáková, ismertetésére azonban terjedelmi okokból nincs mód.

Ami a keletszlovák és ukrán (lemk-kárpátlajai) nyelvjárások kontaktzónáját illeti, Dudášová-Kriššáková két területet különít el: 1. a keletszlovák nyelvjárások legszélsőbb sávját, 2. Szlovákia északi területét, amely átnyúlik a korábbi, délkellet lengyelországi, eredetileg lemki nyelvjárási területre. A két terület a következő jel-

lemző jegyek alapján különül el egymástól: 1. a nyelvi kontaktusok intenzitása, 2. a kontaktusok létrejöttének időszaka, 3. a nyelvi kontaktusok kialakulását meghatározó faktorok tekintetében. Az egyes kontaktjelenségek leírása és elemzése után a szerző a következő konklúziót vonja le: az 1. csoportként meghatározott terület kelet-szlovák nyelvjárásában koncentráltan vannak jelen az ukrán nyelvjárási elemek. Ennek okát a hosszantartó nyelvi kapcsolatokkal indokolja. A 2. csoportban a kelet-szlovák-lengyel elemek jelennek meg koncentrált formában, az ukránok kevésbé, mivel e területen nyelvi kapcsolatok eltérő fejlődése érvényesült.

Összegzőként az mondható el, hogy bár írásom témájának felfezéséből kitetszik, hogy a felvetett, összetettnek bizonyuló kérdések tisztázása és vitája több országra és számos nyelvészre kiterjedt, az adott keretek közt nem volt mód arra, hogy részletesen, szem előtt tartva kronologikus lefolyását mutassam be. Arra törekedtem, hogy a szlovák nyelvészek nézeteinek dominanciája mellett a főbb lengyel álláspontokat, attitűdöket is ismertessem.

Felhasznált irodalom

- Czambel S. 1903. *Slováci a ich reč*. Budapest. Nákładom vlastným.
- Czambel S. 1906. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. oddelenie. Osnovy a iný materiál rečovj. (I. čiastka: Východoslovenské nárečie.)* V Turčianskom Svätom Martine. Nákładom vlastným.
- Dobrovský J. 1818. *Gechichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*.
- Dobrovský J. 1822. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*.
- Doruľa J. 1977. *Slováci v dejinách jazykových kontaktov*. Bratislava. Veda. Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Dudášová – Kriššáková J. 2001. *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov. Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity.
- Dudášová–Kriššáková J. 2010. *Samo Cambel z pohľadu poľskej jazykovedy*. Žiláková M. (Ed.) *Jazykovedné dielo Sama Czambela./ Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Budapest. Balassi Kiadó. p. 41-57.
- Fodor I. 2001. *Mire jó a nyelvtudomány? 2. kiadás*, Budapest. Balassi Kiadó.
- Fügedi E. – Gregor F.– Király P. 1993. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. /Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest–Budapest. Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku. /Slowakischen Forschungsinstitut des Verbandes der Slowaken in Ungarn.

- Gašparíková A. 1930. Povstanie Rákócziho a Slovania. Bratislava. *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*. roč. VII. č. 55. (2.) p. 5–95.
- Horák G. 1955. *Nárečie pohorelej*. Bratislava. Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Király P. 1953. *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Budapest.
- Király P. 2001. *A nyelokeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 7. Nyiregyháza. Nyírgyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- Kollár J. 1832. *Wýklad čili Prjmětky a Wyswětliwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappou a s Přjdwkem drobnějšjch básnj rozličného obsahu*. od Jana Kollára. W Pešti tiskem Trattnera a Károlyiho.
- Kollár J. 1834–35. *Národní Zpiewanky čili Pjsně swětské Slowáků w Uhrách*. I–II. Buda. Egyetemi Nyomda.
- Kollár J. 1838. *O literárnég Wzágemnosti mezi kmeny a nářečmi slawskýmjmi*. Hronka I., sv. II. p. 39–53.
- Kollár J. (Ed) 1846. *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy Morawany a Slowáky*. Spisů musejních číslo XXII. W Praze, w kommissi u Kronbergra i Řiw-náče.
- Kováčová V. 2010. Samo Cambel a sotácke nárečia severovýchodného Zemplína. Žiláková M. (Ed.) *Jazykovedné dielo Sama Czambela./ Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Budapest. Balassi Kiadó. p. 88–101.
- Krajčovič R. 1977. *Slovenčina a slovanské jazyky*. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Krajčovič R. 1988. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Murko M. 1962. (Ed.) Slodnjak A. *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Murko M. 1962. Slovenska ideja pred Kolarjem (iz češčine prevedel Božidar Borko). (Ed.) Slodnjak A. *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani. p. 76–93.
- Murko M. 1962. Sto let Kollárjeve »Slovanske vzajemnosti« (iz nemščine prevedel France Vogrinc). (Ed.) Slodnjak A. *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani. p. 94–103.
- Pauliny E. 1971. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Šafárik P. J. 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und literatur nach allen Mundarten*. Ofen. Universitats Schriften.
- Šafárik P. J. 1842. *Slovanský národopis*. W Praze. Nákladem vydavateľa.
- Šafárik P. J. 1846. *Hlas o potrebe jednoty spisowného jazyka pre Čechov, Moravanov a Slowákov*.
- Kollár J. (Ed) 1846. *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy Morawany a Slowáky*. Spisů musejních číslo XXII. W Praze, w kommissi u kronberga i Řiw-náče.
- Šafárik P. J. 1995. *Spisy 4. Slovanský národopis*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika Košice. Vydavateľstvo Oriens.

- Šoltés P. 2017. Magyar híd, „naša slovenská cirkev“, Ecclesia Ruthenica. Korelácia etnicity a konfesionality v hraničnom regióne Zemplín. Žiláková M., Szudová K. E., Demmel J. (Eds.) *Konfesia a národ. Kontexty konfesionalnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí*. Békešská Čaba. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.
- Stieber Zds. 1936. Gwara wsi Ruda Baňačka. *Sborník matice slovenskej* 14. p. 214.
- Stieber Zds. 1950. Problém pôvodu východoslovenských nárečí. *Svojina* IV. č. 2-3. p. 57-71.
- Štolc J. 1949. *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava. Slovenská akadémia vied a umení.
- Štolc J. 1994. *Slovenská dialektológia*. Bratislava. Veda. Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied
- Žeňuchová K. 2010. Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín.
- Žiláková M. (Ed.) 2010. *Jazykovedné dielo Sama Czambela./ Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Budapest. Balassi Kiadó. p. 70-84.
- Žiláková M. (Ed.) 2010. *Jazykovedné dielo Sama Czambela./Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Budapest. Balassi Kiadó.
- Zsilák M. 2016. Magyarországi szlovák települések keleti rítusú nyelvemlékei. Menyhart Krisztina és Dudás Mária (Eds.): *Magyarország és a keleti kereszténység – templomok, kultuszok, nyelvemlékek*. Budapest. Bolgár Kulturális Fórum. p. 116-129.